

Також вони є основою для розробки методики позашкільної освіти, яку в сучасних умовах доцільно розробляти на основі компетентнісного підходу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Биковська О.В. Позашкільна освіта: теоретико-методичні основи : моногр. – К. : ІВЦ АЛКОН, 2008. – 336 с.
2. Організація відпочинку та оздоровлення дітей: концепції, технології, досвід / [Биковська О.В. (кер. авт. кол.), Вагнер С.І., Горбинко В.М. та ін.]. – К. : Держ. ін-т проблем сім'ї та молоді, 2004. – 208 с.
3. Позашкільна освіта в Україні : навч. посіб. / За ред. О.В. Биковської. – К. : ІВЦ АЛКОН, 2006. – 224 с.
4. Сущенко Т.І. Позашкільна педагогіка : навч. посіб. / Т.І. Сущенко. – К. : ІСДО, 1996. – 144 с.

УДК 373

Ковчина І.М.

УМОВИ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО НАВЧАННЯ УЧНІВ В СУЧАСНІЙ ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ

У статті розкриваються педагогічні умови соціально-правового навчання учнів загальноосвітніх шкіл, які полягають у наступності запровадження дисциплін „Основи правознавства”, „Права дитини”, „Практичне право” та „Права людини”; в організації занять із соціально-правового захисту повинні брати участь не лише педагоги закладу, але й працівники соціальних, правоохоронних служб, що сприяє урізноманітненню всіма зацікавленими сторонами методів і прийомів соціально-правового навчання учнів; застосуванні комп'ютерних програм як педагогічного засобу навчання; урахування міждпредметних знань та вмінь учнів у процесі соціально-правового навчання; застосуванні елементів проектно-технологічної системи соціально-правовому навчанню учнів загальноосвітніх середніх шкіл.

Актуальність теми. Розвиток нових соціально-правових інновацій в Україні потребує розширення навчання учнів в загальноосвітніх школах, які були б здатні до правомірної поведінки в критичних ситуаціях. Поряд з оновленням усього законодавчого процесу у суспільно-політичному житті України відбувається побудова соціально-правового навчання з метою підвищення його ефективності.

Дослідженням даного питання в Україні займаються В.Г. Васянович, І.М. Ковчина, Н.А. Ткачова та інші.

Основний виклад теми. У сучасних умовах зростає роль соціального педагога у захисті соціальної й особистої безпеки кожного громадянина. Водночас виникає проблема навчання соціально-правовим курсам у позанавчальний час.

Дослідження з соціально-правового навчання учнів залишається актуальною через складність пошуку навчального, наочного матеріалу, що ускладнює його систематизацію в умовах загальноосвітнього закладу. Навчання учнів соціально-правовим діям вимагає високого рівня професійної підготовки соціального педагога і наявності у нього правових, педагогічних, моральних якостей. Він повинен вміти донести до кожного учня соціальні та правові знання, навчити оперувати правовими вміннями не відступаючи від етичних, правових і акмеологічних норм. Аналіз теоретико-концептуальних і методичних аспектів дослідження проблеми змісту та форми соціально-правового навчання учнів переконує в тому, що найбільш обґрунтованим і перспективним є науково-педагогічний погляд, в якому домінує принцип системності.

Аналіз існуючої системи соціально-правового навчання свідчить, що вона заснована здебільшого на традиційних принципах побудови навчально-виховного процесу, характеризується впливом суб'єктивного оцінювання при розробці програм навчання та контролю за їх виконанням. В умовах достатньо об'ємного обсягу навчального матеріалу, обмежених термінів його викладання, система навчання ну загальноосвітній школі не завжди дозволяє ініціювати процес соціально-правового навчання учнів з урахуванням зростаючих вимог до їх індивідуальних особливостей та можливостей. На сьогодні необхідно розробляти принципово

нові підходи до організації процесу навчання соціально-правового захисту населення, створення інноваційної системи соціально-правового навчання.

Впровадження форм і методів такого навчання повинне відбуватися відповідно до Національної програми правової освіти населення, затвердженої Указом Президента України від 18 жовтня 2001 року № 992/2001, Національної програми „Діти України”, реалізації змісту національної доктрини розвитку освіти, забезпечення дотримання конституційних положень, законів України „Про освіту”, „Про загальну середню освіту”, інших нормативно-правових документів, що регламентують напрямки і методи сучасної освіти.

Відповідно до Держстандартів у загальноосвітній школі елементи соціально-правової освіти мають інтегруватися у предмети інваріантної, тобто не правової складової. Зокрема, на думку педагогів, мають включатися у зміст дисциплін „Людина і світ”, „Історія України”, „Всесвітня історія” [1, 50].

У 9-х класах традиційно обов'язковим є вивчення дисципліни „Основи правознавства”, що є базовим підґрунтям формування соціально-правової освіченості учнів. Міністерство освіти і науки України постійно працює над удосконаленням навчально-методичного забезпечення усіх шкільних дисциплін. Крім цього, слід запроваджувати і такі спеціальні курси, як „Права дитини”, „Практичне право”, „Права людини”.

Тому *першою умовою* соціально-правового навчання є забезпечення наступності такої підготовки у загальноосвітніх навчальних закладах.

Нещодавно, переймаючи іноземний досвід, у низці шкіл м.Києва започатковано вивчення курсу „Практичне право” (Street Law) для учнів 8-х класів [10, 6].

Наступною важливою інновацією соціально-правового навчання є те, що шкільна правова освіта повинна орієнтуватися не лише на освоєння знань. Загальновідомо - учні повинні „не лише знати, але й вміти” застосовувати соціально-правові знання. Звідси не випадковим є і запровадження курсу „Практичне право”. Мета дисципліни – це набуття в процесі інтерактивного навчання системного досвіду, на підставі якого в учнів формуються нові

знання, навички й відносини, необхідні для ефективного реагування на правові та юридичні питання за умов швидкозмінності суспільства.

Педагогічна практика доводить, що вивчення дисципліни „Практичне право” сприяє створенню міцної бази знань у галузі права і політики; розвитку вмінь критично мислити і спілкуватися з людьми; розвитку позитивного ставлення до громадянських дій та ініціатив і верховенства права; формуванню бажання і здатності брати участь у суспільному житті.

На нашу думку, говорячи про умови соціально-правового навчання, слід вести мову не лише про засвоєння певного обсягу знань, але й навиків, які можна застосувати у повсякденній практиці. Адже їм доведеться стикатися й вирішувати правові питання у власному житті і виступати згодом інформатами соціально-правової освіти для інших.

В умовах сучасного законотворчого процесу та практики соціального права потребує вдосконалення механізм надання загальноосвітнім навчальним закладам систематизованої, і, особливо, соціально-правової інформації. Таким знанням істотно допомогло б використання Інтернету як технологічного засобу інформації, а також запровадження спеціальних веб-сайтів або порталів з соціально-правової освіти, які б регулярно оновлювалися і якими користувалися всі зацікавлені сторони.

У загальноосвітньому навчальному закладі соціально-правове навчання, як правило, відбувається у позакласний час. Тому бажано для соціально-правового навчання у всіх школах виділити час для позакласних занять із соціально-правового захисту, які стануть логічним продовженням попередніх уроків з правознавства, окремих тем таких курсів, як „Історія України”, „Всесвітня історія” тощо.

Навчання соціально-правовому захисту потрібно урізноманітнювати цікавими формами роботи, до яких відносяться вечори, конференції, клуб веселих та кмітливих, турніри, конкурси, тижні правових знань, виставки плакатів, газет, круглі столи та інші виховні заходи, спрямовані на формування правомірної поведінки і профілактики правопорушень, для розуміння законів і ведення

здорового способу життя, нетерпимості до беззаконня і вседозволеності.

Однією з важливих інновацій сучасного соціально-правового навчання повинні бути оформлені і постійно оновлюватися виставки із соціально- правової тематики, запроваджуватися інші методи заохочення учнів до вивчення джерел із соціально-правової тематики, наприклад, рекомендація різноманітних мультиплікацій з прав дитини (наприклад, присвячені Конвенції ООН з прав дитини), книг із прав дітей, монографії, статті, зміст яких відповідає стандартам світової правоосвіти.

З метою урізноманітнення форм роботи, обміну досвідом із соціально-правового навчання, впровадження інноваційних технологій у виховну роботу загальноосвітніх навчальних закладів мають систематично проводитися семінари-практикуми для соціальних педагогів, класних керівників, педагогів-організаторів, методистів та вихователів дошкільних закладів.

Важливою інновацією соціально-правового навчання в загально-освітньому навчальному закладі є те, що в організації занять із соціально-правового захисту повинні брати участь не лише педагоги закладу, але й працівники соціальних, правоохоронних служб тощо.

Урізноманітнення всіма зацікавленими сторонами методів і прийомів соціально-правового навчання учнів шкіл є *другою педагогічною умовою*.

Педагогічний колектив загальноосвітнього навчального закладу має, враховуючи педагогічний досвід вітчизняних та зарубіжних фахівців, оновлювати методичні матеріали, інформаційне забезпечення, розробити свою систему соціально-правового навчання учнів, відповідно до їхніх вікових особливостей, одержаних правових знань з інших джерел.

Третьою умовою є застосування комп'ютерних програм як педагогічного засобу навчання.

Доцільним є запровадження інформативної дисципліни „Права дитини” в середньому шкільному віці, щоб дитина в першу чергу знала свої права, починала розуміти свої обов'язки. У тісному зв'язку йдуть дисципліни „Практичне право”, „Основи

правознавства". Дисципліна „Права людини” є логічним продовженням „Основ правознавства”.

На основі вивчення літературних джерел і систематизації теоретичного матеріалу відмітимо, що міжпредметні зв'язки спираються на розвиток, наступність та послідовність; в них передбачено передачу певної інформації, цінностей; вони перебувають у єдності з перспективністю педагогічної діяльності та є механізмом реалізації дидактичних принципів. Міжпредметні зв'язки, зазвичай, охоплюють суміжні навчальні дисципліни, інтегруючи їх в єдине ціле. Такими дисциплінами є „Права дитини” та „Права людини” у загальноосвітньому навчальному закладі.

Характерними наслідками слабкої реалізації міжпредметних зв'язків є дублювання, повторюваність діяльності, непідготовленість до соціально-правової роботи, відокремлення від попередньої діяльності, порушення позитивно-емоційних контактів між педагогами та учнями.

Спираючись на дослідження проблеми соціально-правового захисту населення в цілому, підкреслимо, що в процесі реалізації міжпредметних зв'язків необхідно урахування явища перенесення знань, умінь і навичок, способів діяльності учнів. Перенесення передбачає наявність подібних елементів у діях, які необхідно здійснити, усвідомлення спільних принципів їх здійснення, пошук нового застосування під час навчання соціально-правовому захисту. Необхідною передумовою переносу є навчально-пізнавальна активність учнів. Такий підхід вимагає застосування, поряд із традиційними, інтерактивних методів і прийомів навчання, методів проектування соціально-правового навчання. Нами з'ясовано, що успішне засвоєння знань, формування вмінь і навичок соціально-правового змісту забезпечуються:

- спрямованістю у перенесенні знань із різних навчальних курсів на формування здатності учня узагальнювати навчальний матеріал теоретичного характеру;

- активною самостійною роботою учнів для поглибленого вивчення спільних для різних видів навчального матеріалу соціально-правового спрямування;

- використання у навчальному процесі проблемних завдань для осмислення міжпредметних зв'язків;

- застосування інноваційної проектно-технологічної системи навчання соціально-правовим умінням використовувати елементи тренінгів, ділових ігор, тестових звань з урахуванням особливостей перенесення набутої учнями інформації у соціально-правову сферу.

Завершення соціально-правової підготовки учня повинно передбачати перевірку його соціально-правових знань, тобто оцінювання готовності бути правосвідомим у процесі розв'язання реальних завдань, що постануть перед ним під час входження у доросле життя. Оптимальними варіантами такої перевірки є виконання диференційованих завдань, розробка ігор соціально-правового спрямування, що дають змогу не тільки визначити рівень готовності до соціально-правового захисту, але й встановити прогалини в їх підготовці, а також в організації соціально-правового навчання у школі.

Проведений нами аналіз інновацій соціально-правового навчання учнів в сучасній загальноосвітній школі, забезпечив можливість перевірки технологій соціально-правового навчання в загальноосвітніх навчальних закладах.

Ми упевнені, що у викладанні змісту соціально-правового захисту повинна простежуватися певна послідовність, що характерна для засвоєння будь-яких понять. У ній виділяються три етапи: знання про існування права обов'язків; розуміння їх змісту; мотивація втілювати ці права в дійсність та дотримуватись обов'язків у власному житті.

Особливістю нашого суспільства є те, що не лише діти, а й багато дорослих мало знають про існування Конвенції ООН про права дитини. В Україні Конвенція ООН про права дитини набрала чинності з 1991 року. У законотворчій діяльності щодо захисту, підтримки та допомоги дітям Україна намагається виходити з гуманістичних принципів вимог Конвенції ООН про права дитини й інших міжнародних договорів та угод, спрямованих на захист і гарантування прав та інтересів дитини.

Ці документи взято за відправні пункти в законодавстві про соціально-правовий захист дітей. Після ознайомлення з ними можна вважати, що перший етап у навчання соціальним правам та обов'язкам дитини завершеним. Але це лише початок у дуже

непростому процесі поінформованості дітей та навчання їх жити згідно законодавства.

На другому етапі діти повинні досягти розуміння значення і глибинної суті соціальних прав та обов'язків. Головна складність полягає в тому, що наявність прав у дитини суперечить реаліям часу. Наприклад, всі діти мають право на повноцінне харчування, на безкоштовне медичне обслуговування, на безкоштовну загальносередню освіту. У реальності – більшість батьків не можуть забезпечити цих прав, хоя і намагаються.

Основний постулат правової демократичної держави, яку ми прагнемо побудувати в Україні, звучить так: інтереси особистості абсолютні, інтереси держави відносні.

Ми упевнені: завданням українського суспільства є формування в кожній людині впевненості в майбутньому, впевненості в почутті власної гідності.

Саме ці дві складові є основоположними в процесі формування особистості в демократичному суспільстві, де найвищими цінностями є честь, гідність та недоторканість особистості.

Ми упевнені, одночасно з почуттям власної гідності надзвичайно важливо мати кожній людині таку особливість реалізації її прав, як рівноправність. У реальному житті такий постулат формулюється так: права однієї людини закінчуються там, де починаються права іншої людини. Тобто, якщо у однієї сторони є права, то у іншої, на даний момент, - обов'язки.

В учнів загальноосвітніх шкіл, без заперечень, повинні виховуватись почуття власної гідності, усвідомлення самоцінності своєї особистості, що супроводжується підвищенням почуття відповідальності, заснованим на взаємній повазі людей, їх емпатії.

У шкільному навчанні соціально-правовому захисті населення положення про необхідність співвідносити свої права з правами інших людей можна пояснювати одночасно з обговоренням правил дорожнього руху, правил поведінки у лікарні, в інших загальних місцях, правил шкільної дисципліни.

Варто звертати увагу дітей на те, що не існує прав без обов'язків, що навіть у найдемократичнішій країні і в найкращій школі без дисципліни не можна досягти бажаних результатів. Потрібно пам'ятати про те, що в усіх шкільних правилах перелік починається

зі слів „Учень зобов'язаний...”. І до цих пір багато вчителів вважають, що учні спочатку повинні засвоїти обов'язки, а лише потім – права.

Таким чином, поінформованість про власні права та обов'язки, засновується на таких важливих характеристиках особистості, як почуття власної свободи, гідності, усвідомлення поваги до оточуючих, емпатії.

Формування цих якостей у межах курсу „Права дитини” можливе в процесі використання різних форм навчальної діяльності, серед яких виділяються розповідь, бесіда, гра. У всіх старших класах доречними будуть дискусії, конференції, обговорення творів, реальних ситуацій із застосуванням правових норм, „експертизи” або коментування діючих юридичних актів, складання документів для місцевого використання, наприклад, „Конституції школи”, „Кодексу учня” тощо.

Урахування міждпредметних знань та вмінь учнів у процесі соціально-правового навчання є *четвертою педагогічною умовою*, яку ми виділяємо.

Коротко розглянемо особливості викладання дисципліни „Права людини”. Принциповою відмінністю нової навчальної дисципліни є спрямованість на певну переорієнтацію в правовому світогляді учня. Головне завдання її - сприяти формуванню соціально-правового світогляду молоді, який включав би як систему теоретичних поглядів про права й основні свободи людини, так і відповідну активну життєву позицію, ціннісні орієнтири, ідеали, переконання, принципи пізнання. Необхідність запровадження такої дисципліни полягає в необхідності розвивати в особі зі шкільного віку почуття правопорядку, усвідомлення своїх обов'язків і місця в суспільстві, а також можливостей реалізації прав і обов'язків.

Завдання соціально-правового захисту населення – навчання учнів поваги до міжнародного та українського законодавства, у піднесенні культури прав людини, у ствердженні людських свобод та гідності. Поінформованість про соціально-правовий захист населення має переконати учнів, що життя в демократичному суспільстві залежить від свободи та незалежності кожної людини. Але свобода і незалежність не можуть бути самоціллю та кінцевою

метою суспільства, це лише об'єктивно необхідні для демократичного суспільства завдання із захисту прав та свобод.

Соціально-правовий захист населення сприяє усвідомленню учнями необхідності побудови соціально і правової держави, дотриманню принципів верховенства демократичного закону як державними органами, так і окремими особами, як зазначено у Конституції України.

Навчання учнів соціально-правовій захищеності спонукає до переконань у необхідності дотримання правових обов'язків, що є важливим підґрунтям ефективної профілактики правопорушень і шкідливих звичок, соціальної пасивності.

У ході навчання соціально-правовому захисту населення важливо підкреслити, що права та свободи людини не є суто правовими та нормативними установками, що ці правила поведінки особи впливають з моральних, етичних, політичних, культурних нормативів суспільства.

Ми упевнені, що для сприйняття та засвоєння матеріалу варто створити такий мікроклімат у класі, коли кожен учень заохочується до вільного висловлення думки та враження, коли свобода слова гарантована учням і педагогам, де найпершими є рівність і справедливість. Це має стати підґрунтям ефективного навчання правам та обов'язкам.

Отже, для поширення соціально-правових ідей серед учнів необхідно проводити дискусії з питань важливості такої освіти в суспільстві: треніги, рольові ігри, круглі столи, конференції за участю науковців, постійно діючі семінари з проблем соціально-правової освіти. До таких форм роботи необхідно залучати громадські організації та батьків. Потрібно широко впроваджувати активні методи навчання й виховання, використовувати потенціал соціальних служб для дітей, сімей та молоді.

Тому *п'ятою умовою* є застосування елементів проектно-технологічної системи соціально-правовому навчанню учнів загальноосвітніх середніх шкіл.

Система соціально-правової освіти учнів в сучасних загальноосвітніх навчальних закладах має поглиблювати правовий світогляд, формувати активну життєву позицію, повагу до прав і свобод людини й громадянина.

Висновки. Виявлені нами інновації, а саме: впровадження форм і методів соціально-правового навчання повинне відбуватися відповідно до Національної програми правової освіти населення; шкільна правова освіта повинна орієнтуватися не лише на освоєння знань, а й на вміння; оформлення і постійно оновлення виставок літературних і періодичних видань на правову та соціальну тематику, запровадження морально-етичних методів заохочення учнів до знайомства з літературою на соціально-правову тематику; в організації занять із соціально-правового захисту повинні брати участь не лише педагоги закладу, але й працівники соціальних, правоохоронних служб тощо. Тому ми визначаємо такі педагогічні умови, де *першою* є забезпечення наступності соціально-правової підготовки у загальноосвітніх навчальних закладах; урізноманітнення всіма зацікавленими сторонами методів і прийомів соціально-правового навчання учнів шкіл є *другою педагогічною умовою*; *третьою умовою* є застосування комп'ютерних програм як педагогічного засобу навчання; урахування явища перенесених міжпредметних знань та вмінь учнів у процесі соціально-правового навчання є *четвертою педагогічною умовою*; *п'ятою умовою* є застосування елементів проектно-технологічної системи соціально-правовому навчанню учнів загальноосвітніх середніх шкіл.

Подальшими розвідками наукових розробок можуть бути проблеми підготовки викладачів загальноосвітніх шкіл до захисту прав учнів; особливості соціально-правової освіти учнів профтехосвіти; виявлення механізмів захисту поінформованості дітей та молоді щодо прав та обов'язків.

Ключові слова: педагогічні умови; соціально-правовий захист; учні загальноосвітніх шкіл.

ЛІТЕРАТУРА

1. Загальна теорія держави і права // За ред. М.В. Цвіка, В.Ф.Ткаченка, Д.В. Петришина. – Х.: Право, 2002. – 427 с.

2. *Чорна К.* Основні ідеї уроку громадянськості в старших класах // Педагогічна газета. – 2000. – №6. – С.6-7.

В статье раскрываются педагогические условия социально-правового обучения учеников общеобразовательных школ, которые заключаются в следующем: внедрении дисциплин „Основы правоведения”, „Права ребенка”, „Практическое право” и „Права человека”; в организации занятий должны принимать участие не только педагоги заведения, но и работники социальных, правоохранительных служб, что способствует разнообразию всеми заинтересованными сторонами методов и приемов социально-правового обучения учеников; применении компьютерных программ как педагогического средства обучения; учета межпредметных знаний и умений учеников в процессе социально-правового обучения; применении элементов проектно-технологической системы социальн-правового обучения учеников общеобразовательных средних школ.

In the article revealed the teaching condition of socially-legal education of the general school students, which consists in the following: the introduction in disciplines „Base of jurisprudence”, „Rights for a child”, „Practical right” and „Human rights”; organization of lessons of the socially-legal defense in which must take part not only teachers of establishment but also workers of social, law-enforcement services, which contribute variety of all interested teaching methods and receptions of socially-legal education of the students; the application of computer programs as a teaching pedagogical method; account of intersubjects knowledge and abilities of students in the process of socially-legal education; the application of elements of the design-technological system in socially legal education of general school students.